

Ove Jakobsen mener økonomifaget trenger nye innspill fra den virkelige verden.

Paradigmeprengeren

Økologisk økonom OVE D. JAKOBSEN i samtale med Bår Stenvik
Foto: Kent Even Grundstad

I 1994 var Ove Jakobsen¹ med på å starte opp Norges første utdanning innen økologisk økonomi ved Handelshøgskolen i Bodø. Faget handler om å «bruke ressurser på en måte som skaper rettferdig fordeling innenfor en levende natur», og var blitt opprettet for første gang på Maryland State University i 1989, men røttene er langt eldre – og de går ikke bare til 70-årene, selv om det er oppfatningen Jakobsen ofte moter.

– Jeg har fulgt tanken tilbake til Aristoteles. Han sier at økonomi er forvaltning av ressurser for det gode liv i det gode samfunn. Og han sier at vi må være oppmerksomme på at krematistikken² kan overta på et tidspunkt, og det er en farlig utvikling – altså at finansøkonomien blir viktigere enn realøkonomien.

Jakobsen og hans kolleger har siden 1994 forsket, undervist og skrevet artikler og bøker, men også engasjert seg i aktiviteter som gir dårligere uttelling i det akademiske systemet.

– De siste årene har jeg hatt minst 30 foredrag i året i bedrifter, organisasjoner, lokalsamfunn og kommuner. Noen sier at det er dumt, for det gir ikke uttelling innenfor universitetenes tellekantsystemer. Men det er der jeg får inspirasjon.

– **I betydningen gode følelser eller på det akademiske nivået?**

– Jeg får mange gode ideer til videreutvikling av økologisk økonomi fra folk jeg møter der ute, for de vet jo ikke om de akademiske begrensningene. Nylig møtte jeg noen aktivister som sa at «du mangler noe i beskrivelsen din, du mangler borgerlønn». Og det er det faktisk få økologiske økonomer som sier noe om. Så da må jeg prøve å finne ut av dette med borgerlønn og lokal valuta³.

– Den gjengse ideen om at en utopi er noe livsfjernt og umulig, er en total avsporing.

1 Professor i økologisk økonomi ved Nord universitet i Bodø. Siste bokutgivelser: *Økologisk økonomi. Et perspektiv fra fremtiden* (Flux, 2019) og *Anarchism and ecological economics. A transformative approach to a sustainable future* (Routledge, 2018).

2 Aristoteles skilte mellom økonomi og krematistikk, som er læren om hvordan man blir rik.

3 Lokale pengeenheter fungerer som en slags bonger eller byttelapper for å stimulere lokal utveksling av goder, og er blant annet utprøvd i den engelske byen Bristol.

Jakobsen mener at spørsmålet om borgerlønn kan være relevant for eksempel i forbindelse med FN sine bærekraftsmål.

– Ta nå mål nummer én: å utrydde fattigdom på hele kloden innen 2030. Du kan løse den saken veldig greit med å innføre borgerlønn. Johan Galtung sier at hvis vi tar halvparten av de ressursene som går til militærvesenet totalt, så har du et godt utgangspunkt for å finansiere et materielt grunnlag for alle. Og om vi gjør det, vil mye av behovet for den andre halvdel av militærvesenet falle bort – for en del av konfliktene vi har, skyldes jo en økende avstand mellom fattige og rike land og mennesker.

Jakobsen mener han ville vært en mindre relevant forsker om han hadde tenkt mer på publiseringspoengene.

– Om jeg hadde sittet på kontoret og studert nivå 2-tidsskrift for å finne ut hva de var interessert i, og så skrive noe om det – ja, da har du en garanti for at det ikke kommer grensesprengende resultater. Det blir bare «puzzle solving» innenfor paradigmat, som vitenskapshistorikeren Thomas Kuhn kaller det. Vi trenger det, så det er greit, men vi trenger også noen som beveger seg i ytterkantene og går ut over streken av og til.

I de siste årene har Jakobsen og hans kollegaer reist rundt og holdt «utopiverksteder», der de inviterer folk til å snakke om hva slags samfunn de ønsker å bo i, og komme med konkrete forslag til hvordan de kan få det til. Lokale ordførere blir ofte begeistret over den positive stemningen på slike møter, forteller han.

– Folk klager ikke på hull i asfalten, dårlig veibelysning eller dårlige sykehjem. De sier hva kan vi være med på å gjøre? Vi vil hjelpe folk med å stake ut en vei basert på hvor man ønsker å gå, heller enn basert på en statistikk om hvordan det kommer til å gå. For om vi er medskapere, blir vi også medansvarlige.

Vel så viktig som å sette i gang konkrete tiltak er det at verkstedene og andre arrangementer utdanner folk rundt omkring i dialog og medbestemmelse. Jakobsen forteller at folk har tatt med seg arbeidsmetodene inn i institusjoner som NAV og Fylkesmannen.

Et av de prosjektene Jakobsen har engasjert seg i nylig, er Bodø sin rolle som europeisk kulturhovedstad 2024. I søknaden som gikk forut for tildelingen av statusen, inngikk det at byen skal være et eksperiment for økologisk økonomi i praksis.

– Ett prosjekt heter *Local food for local markets*, der vi har med lokale bønder og fiskere og skal prøve å lage en økonomi basert på mer lokalprodusert mat, videreforedlet og omsatt gjennom nye distribusjonsledd mer direkte koblet på forbruker. Vi har også med gjenvinningsbransjen, så organisk avfall kan gå direkte inn i den sirkulære prosessen.

Økologisk økonomi handler også om kultur, forklarer han. Ikke bare som atspredelse og underholdning, men som «en måte å uttrykke kunnskap på».

– Dette er et viktig element i transdisiplinaritet. Det innebærer dialog mellom fag, dialog på tvers av fag og praksis, og å uttrykke kunnskapen

■ Ove Jakobsen mener at økologisk tenking sprer seg sakte, men sikkert. – Tanken om «sirkulær økonomi» ble lansert Waldemar Hoffenbech i 70-årene. Nå er det offisiell EU-politikk.

på nye måter. I Bodø jobber vi med å få noen fra kunst- og kultursida til å være med og artikulere de kunnskapene og erfaringene vi har fått gjennom disse prosessene, med dialogsamfunn, helsefremmende arbeidsliv og en videregående skole som innfører økologisk økonomi I og II på andre og tredje årstrinn. Vi håper det blir valgfag nasjonalt – fagplanene er nå inne til godkjenning.

Ideen om «utopiforskning» ble lansert av Karl Mannheim i 1936. Han beskrev utopien som et slags kompass for å finne fram til mulige alternativer og en vei framover.

– Utopien er ikke et ferdig mål, men en prosess i stadig endring. Så den gjengse ideen om at en utopi er noe livsfjernt og umulig, er en total avsporing.

– Men så lenge den gjengse ideen er gjengs, er det kanskje et problem å få gjennomslag for begrepet?

– De fleste som driver med dette i academia, tildekker referansen og bruker andre ord, for at det skal høres mer akseptabelt ut. Men jeg ser at utopibegrepet begynner å få et annet innhold, og dukker opp stadig flere steder som noe positivt.*

Som om ikke utopi-referansene var nok, har Jakobsen i boka *Anarchism and Ecological Economics* (Routledge, 2018) skrevet om slektskapet mellom økologisk økonomi og anarkisme.

– Min amerikanske kollega Fridtjof Capra skrev forordet i *Transformative economics*-boka mi. Men han var skeptisk til å bruke anarkistbegrepet i en amerikansk sammenheng, fordi det der blir oppfattet som enda verre enn sosialisme. Selv om jeg prøvde å si til ham at 1800-tallets anarkister som Kropotkin og Reclus skriver om mange av de problemstillingene som er sentrale innenfor økologisk økonomi, organisk virkelighetsforståelse, rettferdighet, kvalitativ utvikling, desentralisering, sirkulære løsninger og delingsøkonomi.

Jakobsen har de siste årene skrevet artikler om 50 ulike alternative økonomer i tidsskriftet til Cultura bank *Pengevirke*, som ligger ute på nett. Det har vært en viktig kilde til fornyelse og utvidelse av hans forståelseshorisont, forklarer han.

– Og så er det kanskje et element av folkeopplysning?

– Når jeg holder foredrag for folk i organisasjoner og rundt omkring, kommer de gjerne til meg etterpå og sier at de har tenkt på de samme tingene selv lenge. Men de synes det er fint at jeg gir noen referanser fra akseptert tenking og filosofi.

Jakobsen håper han kan bidra med en ballast som gjør folk tryggere til å si det de mener, og bekrefte at det finnes flere som ønsker et alternativ.

– Og når begrepene i tillegg fylles med reelt innhold, som i utopiverkstedene, ser folk alternativene. For det er nemlig veldig vanskelig å se alternativene i alt det som kalles «grønn økonomi». Da snakker man gjerne om noen prosenter opp eller ned.

Jakobsen mener at veien til et «livskvalitetssamfunn som bygger på andre verdier», er noe radikalt annet enn populære politiske forestillinger om «grønn vekst».

– NRK refererte til en regjeringskonferanse der det står at «vi er enige om et klimaforlik – på én premiss: Veksten må ikke stoppe». Det er et illustrerende eksempel på vitenskapsfilosofen Imre Lakatos sitt skille mellom et fags «harde kjerner» og «beskyttende belte». Det regjeringen mener, er at «vi skal endre på rammevilkårene, men ingen får lov til å stille spørsmål ved den harde kjernen i økonomien vår, den skal bygge på vekst, og den skal bygge på konkurranseutsetting, men vi skal grønne-male det hele og kalle det for det 'grønne skiftet'».

I stedet for å bevare kjernen i det økonomiske paradigmet og flikke i kantene, mener Jakobsen at vi må stille kritiske spørsmål til de etablerte sannhetene faget bygger på, for å komme mer i takt med realitetene i verden.

– Hvis man setter prisene sånn at det lønner seg å kjøpe fisken til Kina for behandling og foredling og tilbake igjen før den blir spist, så skjønner vi at det er noe feil med prissettingen. Og de fleste skjønner at

* Et eksempel er historiker Rutger Bregmans bestselgende bok *Utopia for Realists*, et annet sosiolog Anthony Giddens' idé om «utopisk realisme».

■ Ove Jakobsen har jobbet aktivt i Bodø for å revitalisere ex.phil., med gjesteforelesere fra ulike fag og innslag av afrikansk og asiatiske filosofi. Her sammen med professor i samfunnsøkonomi Pål Pedersen, førsteamanuensis i økologisk økonomi Vivi M. L. Storsletten og ph.d.-stipendiat Amsale Temesgen.

det er ufornuftig. Så hvis det viser seg at det som er økonomisk, samtidig er ufornuftig, må vi jo heller gjøre det økonomisk å gjøre det fornuftige.

Løsningen er blant annet å endre grunnpremiss i økonomien fra «economic man» til «ecological man». Førstnevnte konstruksjon går ut fra at mennesket opptrer rasjonelt når det handler egennyttig, den siste tar utgangspunkt i at mennesket opptrer rasjonelt når det tar hensyn til natur og kultur.

– Vi bruker mer enn vi har. Det er noe alle er enige i. Ressursbruken må ned. Og da må rettferdighet med i bildet for å opptre rasjonelt. Hvis du endrer på systemnivå og sier at vi skal ha samarbeidende nettverk, og samtidig endrer rasjonalitetsbegrepet og sier at vi skal finne løsninger som tjener fellesskapets beste – da kan du få endringer i praksis. Men i dag sier man til næringslivet at «du skal opptre miljø- og samfunnsansvarlig», innenfor en ramme der «det rasjonelle» er å nyttemaksimere i en egosentrisk tankegang, gjennom konkurranse mellom autonome aktører. Da går det ikke an! Det eneste som skjer da, er at du får en liten grønnfarge her og der.

– Det lyder som en fin tanke å lage nye modeller for å skape et bedre samfunn, men er det vitenskap?

– Når du begynner å ta opp spørsmål som ikke passer inn i paradigmet, er noen fristet til å si det ikke er vitenskapelig. Det kan omformuleres til å si at det er ikke vitenskapelig innenfor det paradigmet vi jobber innenfor. Men om man ser at det rådende paradigmet har det som Kuhn kalte «anomalier», altså uløste problemer vi ikke klarer å håndtere, så er det

et tegn på en vitenskap i krise. Hvis ikke problemer knyttet til fattigdom og miljø og livskvalitet passer inn i paradigmet, da må vi gjøre noe med paradigmet.

Fra 70-årene har det vært en kontinuerlig stigning i miljøbevissthet. Aldri før har så mange snakket om etikk, karbonfotavtrykk og grønne tiltak som i dag. Samtidig er de fleste klimautslippene kommet etter 1980, og ulikheten i verden øker stadig.

– Det virker som den økende bevisstheten om verdensproblemene har deprimerende liten innvirkning på realitetene?

– Det har du rett i. De som lever godt i det eksisterende systemet, sitter på toppen og har mest innflytelse – det er derfor det går galt. Men polariteten er sterkere i dag. Det er også en stadig sterkere bevegelse som jobber *mot* denne samfunnsmodellen.

– Har du noen eksempler?

– Transition towns⁵ har laget spennende alternativer i England siden 2006. Og i Nørrebro i København har vi vært og besøkt en forening av mindre bedrifter som eies av de ansatte. De har møter annenhver måned, der de snakker om hvordan de kan arbeide sammen for å gjøre Nørrebro til en bydel som er god å leve i. Målet er ikke at hver bedrift skal ha mest mulig profit, men at hver bedrift skal bidra til å skape et

bedre lokalsamfunn, sånn at flere skal ønske å bo der.

Slike «selvorganiserte nettverk», som sprer seg og skaper alternativer fra bunnen og oppover, er et sentralt prinsipp i økologisk økonomi. Men i det siste har Jakobsen også blitt opptatt av at det skjer spennende ting fra toppen og nedover:

– Stadig flere av dem som vi kan definere som «på toppen», skjønner at vi må begynne å tenke på en annen måte. «Wellbeing-økonomien» har begynt å utvikles i New Zealand og Skottland, Island, Finland. Kvinnelige presidenter som sier at vi må prioritere livskvalitet og rettferdighet mer enn økonomisk vekst. Det finnes en mulighet her – hvis vi er medskapende og tar initiativ, kan vi komme til en kritisk masse på et punkt.

Jakobsen inntar en optimistisk posisjon, i motsetning til mange andre som driver på med det samme:

– Jørgen Randers⁶ omtaler for eksempel seg selv som klimapessimist selv om han har jobbet med bærekraft og økonomisk endring gjennom store deler av livet. Men jeg sier at du må ikke tenke på resultatet. Du må tenke at du er med i en veldig viktig prosess. Og det har en verdi i seg selv – det er spennende å arbeide med disse tingene, å møte folk, både de positive og de kritiske. Så om ikke annet har man et interessant og rikt liv. ■

⁵ Et nettverk av byer og bydeler i mange land som ønsker å skape lokale tiltak for bærekraftig livsførsel.

⁶ Professor og tidligere rektor ved Handelshøyskolen BI, var medforfatter av *Limits to Growth* i 1972, og senere blant annet leder av det norske Lavutslippsutvalget i 2006.